

pectamus responsum. Ejusdem Vrae Serenitatis humillimi et fideles servi Valentinus et Franciscus Balassy. (Ered. de idegen kézzel írt folyamodvány. Pozs. kam. iratai III. 38. Mellette van az udv. kamara jóváhagyott véleménye; hogy az ügy tárgyalás alatt állván, annak lefolyása bevárandó.)

195. *Bécs, 1593. ápr. 10.* Mátyás főherczeg megparancsolja Alapi Balogh Albert propalatinusi ítelőmesternek, hogy Tapolcsán várának Balassa Menyhértől máj. 15-én, és *Ujvárnak* a *Balassáktól* jun. 1-én leendő visszaváltását eszközölje egy m. kam. tanácsossal együtt. (Pozs. kam. ir. III. 38.)

196. *Bécs, 1593. máj. 5.* Ujvárnak a *Balassáktól* leendő visszavétele közeledvén, Mátyás főherczeg utasítja a pozsonyi kamarát, hogy az azzal megbizandó bizottság tagjait jelölje ki s számukra az utasítást szerkeszse meg. (Ben. resol. ad cam. poson 1593 fol. 78.)

197. *Bécs, 1593. máj. 11.* Az udv. kam. véleményezés végett küldi a pozs. kamarának *Balassa Bálint* kérvényét, hogy 24 hordócska (vascula) bort vihessen ki Krakkóba harminczad nélkül. (Ben. resol. ad cam. poson. 1593 fol. 92.)

198. *1593. május. 26.* A kam. véleményére Mátyás fhg megengedi, hogy a kérelem teljesíttessék. (u. o. fol. 102.)

199. *Bécs, 1593. máj. 17.* Az udv. kam. a pozs. kam.-hoz: Az *Ujvár* resignálásával megbizandó komissionak szóló utasítás mintáját megkaptuk s azt aláírtuk; azonban úgy véljük, hogy kisebb számú bizottság is elvégezhetné azt a dolgot; a magyar urak közül Baranyay Bálint és a lipői alispán elég volna. Illyésházy István kívánsága tárgyában, hogy az erdők és a fűrészmalom helyreállíttassanak csak azután kelene tárgyalni, ha az ügy már befejeztetett, a közben ki lehet puhatolni, hogy mi a szándéka e részben Illyésházynek? Az átadás esetleg néhány nappal elhalasztható annál inkább, mert *Balassa András örökösei* ujabban késznek nyilatkoztak az inscriptio letételére s ha ezt megteszik és az atyjukkal kötött transactiot megállják, akkor az Illyésházy ajánlatát mellőzni lehetne; a miről azonban tanácskozzék a kamara és adjon véleményt. Az átadásnál különben ügyelni kell arra, hogy a vártól elszakított részek visszakebeleztessenek és senkivel méltatlanság ne essék. (Ben. resol. ad cam. poson. 1593 fol. 96.)

DR. ILLÉSSY JÁNOS.

B. WESSELÉNYI MIKLÓS LEVELEI B. KEMÉNY ZSIGMONDHOZ.

(Első közlemény.)

Kemény levelei Wesselényihez, talán 1—2 elvesztett kivéve, mind közölve vannak. (*Irodalomt. Közl.* 1900. 351 s köv. l.) Most közlöm ezek kiegészítése és megérthetése végett azokat, melyeket Wesselényi írt Keményhez s szokása szerint *Levélmásolati könyveibe* bediktálván, szerencsére hiány nélkül fönmaradtak. Ezekből látható, hogy a két férfiú

bizalmas viszonya 1844-ben egy látogatással kezdődött s ettől fogva Wesselényi haláláig állandó maradt. A két férfiú levelezése mindkettőre nézve egyaránt érdekes és jellemző, noha Wesselényi ismert jelleméhez nem nyújt is új, lényegesen ismeretlen vonásokat, legfőleg megerősít abban, hogy e nagylelkű s lényegében forradalmi szellem mint lesz a körülötte élők között, a türelmetlen ifjabb nemzedék mellett, a nélkül, hogy a legszigorúbb ellenzékiégből csak egy hajszalnyit engedne, mind conservativebb, mérsékeltebb, aggódóbb. Kemény életét és belső fejlődését azonban annál mélyebben, biztosabban s több oldalról tárják eléink e levelek. Látjuk őt ifjúkori küzdelmei s határozatlanságai közt. Előbb a regényíró lép eléink, ki a politikába sodortatik, melyről intrika s egyéb ilyesek leszorítják s a regényírás elhagyott útjára terelik, Wesselényi nem csekély kedvetlenségére, kit csak a politika birt érdekelni. Ez eltereltetésnek köszönhetjük a lassan készülő *Gyulai Pált*, melyet 1847. febr.-ban készen hozott Pestre. Látjuk őt továbbá heves vágyában, melylyel szabadulni vágyik az erdélyi szűkös és korlátolt viszonyokból s mint Jósika Miklóst, Teleki Lászlót, őt is csakhamar elveszti Erdély, hogy megnyerje az egész Magyarország s egész erejét nemcsak igénybe veszi a politika, hanem egyszersmind az 1847/8-ik év első rangu vezérküzdőjévé válik s a regényírásról egyelőre teljesen lemond. E küzdelem önmagával s a körülményekkel, a mint működésének e kettős iránya felváltja egymást, jellemző és határozott vonásokban mutatkozik e levelezésben s Kemény életének e néhány és különösen azért fontos évéről, mert ezek az ifjúság döntő évei, melyek nemcsak elhatározók sorsunkra, hanem egyszersmind a tehetség irányának és természetének tükrei, hű és biztos adatokat nyerünk s e maig is sok tekintetben zárt könyvszerű lélek belséjébe pillantatnak.

I.

Kemény Zsigmond bárónak 1844. jul. 12. Zsibóról.

Kedves Barátom! Itt létedkor említetted, hogy most a kolozsvári collegyomban néhány ifju van, kiről remélhetni, hogy nevelőknek magokat kiképezhetik. Ekkor e tárgy iránt nem szólottam, mivel épen vártam egy nevelőt, kit Szász Károly fiaim mellé ajánlott. Ezen ifju azóta megérkezett s mind értelmi, mind erkölcsi képessége s talán kijelölt volta iránt is kétségem nincs; azonban azon körülmény, miszerint németül teljességgel nem tud, előttem őt nevelőnek teljességgel képtelenné teszi. Így várakozásomban megcsalódván, újra keresnem kell valakit fiaim mellé, mivel mentől előbb szeretnék s kellene valakit kapnom, — s most már oly ugynevezett praeceptorral is megelégedném, ki a kollegyomi pályáról le nem lépén, egy évet töltene fiaim mellett, s ki ezen év lefolyta után,

ha nekem s neki tetszenék, nálam nevelő maradna, — ha pedig nem, a kollegyomba visszamenne. Kérlek, kedves Barátom, egy ily egyén szerzésére; azonban ha nevelőnek teljesen alkalmas, s a nevelés folytatására magát huzamos időre leköteleni kész egyént kaphatnál, ez szintoly vagy talán még kívánatosabb volna előttem. E tárgy iránti szíves munkásságodat kéri s becses ígéreted szerint elvár barátod.

(Erre Kemény választát 1844. jul. 26-ról 1. kiadva *Életképek*. 1876. 410. 1. 46. sz.)

II.

Kemény Zsigmond bárónak b. W. Zsibó, 1844. aug. 2.

Kedves Barátom! Igen becses leveledet vettem. A növelő vagy tanító iránti tudósításodért fogadd köszönetemet. Urházit¹ eddig is hallottam dicsérni, de engem, ki mint állattenyésztő, a fajokról sokat tartok, ijeszt tőle az, hogy atyja — hogyha a névszerinti valóban is az — felette léha ember, kinek épen ezen léhaságáért kellett itteni papi hivatalát elmozdítani. Mit ezen ifjunak könnyelműségéről megemlítesz, az sem igen ajánló, mert könnyelmű tanító jó bajosan, nevelő pedig teljességgel nem lehet. A más két ifjuról azt irod, hogy értenek németül; — ha ez annyit tesz, hogy nem beszélnek, úgy az annyival áthághatlanabb akadályt képez, mivel fiaim még ez évben Segesvárra fognak Fischer barátom házához menni a segesvári iskolát látogatandók. Nagy Ferencz egy Décsy Károl nevű ifjat ajánl, még pedig legjobban, kérek, tudakoldj s tudósíts ez iránt is.

A két iromány iránti megbízásomat s a könyvek iránti kérésemet hogy el nem feleltesd, köszönöm s azokat ohajtva várom.

Az unio kérdésében bajosan fogok valamit írni. Egészségem sem igen engedi, — de miért is írnék? hiszen nálunk, ha az ember valamit tesz, s annak azért mert nem rossz számítással volt téve vagy mert a szerencse kedvezett — mi egyébiránt ritkán szokott történni — sükere fejlődik, nem hibázik mindjárt boldog-boldogtalan, még az ugynevezett ügybarátok közül is, ki jó rakás hideg vízzel a keletkező meleg tűz éledését leöntse. Közelebről sikerült nekem a *Pesti Hirlapban* egy cikket s az országgyűlésén egy határozatot eszközölni a partium és unio dolgában, melyeknek jó gyümölcsét lehetett várni, sőt már tapasztalni is; s imhol nem késett egy különben jót akarni látszó s hiszem, valóban akaró is, ki igen szépen s tudományosan, de a lehető legrosszabb taktikával s legnyersebb eszélytelenséggel írt több cikkekben valódi disputalási vágy bűzű polemiaival az ugyanazon seregben s ugyanazon ügy mellett harczoló Kossuthot támadván meg, s feledvén, hogy lélektani okok következtében nem lehet személyt támadni meg vagy csak ellene szólni is azon ügynek ártás nélkül, melyet amaz egyén véd vagy előmozdít. E parodiájául az ildomosság vagy eszélyesség vagy akárminek nevezendő, de nálunk oly nagyon ritka előreszámítási erénynek sípot ad szájába s fegyvert kezébe a partium visszacsatolását ellenző csapatnak.

¹ Urházy György, a későbbi író.

A követnemküldés cselekvésének az illető megyék részéről oly okait hozza fel vagyis inkább álmodja azok számára, melyek azoknak eszközbe sem jutottak; s így az ellenünk küzdő félnek új — valóban nem kényelmetlen — csatateret jelöl ki s ad által. E cikkek írója belső és külső, új és régi dolgok bizonyított ismerete mellett feledni akarja azon törvényhatóságoknak egy félszázad óta csaknem mostanig mindenkori nyilatkozatait s cselekvéseit. Midőn ily jó fő, ily jó akarat, milyennek ezen cikkek névtelen írójának lenni kell, rombolja szét, mit az ember épített, akkor kinek ne muljék el kedve valamit tenni s ki ne sohajtson fel a vérünket nyomó átokért?

Az ujászületése előtt meggebedt *Erdélyi Híradó* körüli cselekvésmódja az érdekletteknek szintoly megfoghatatlan mint szomorító. Ha tengetésére szolgálhat s ha még találna újra kedvem eredni; lehet, hogy holmi mellékes tárgyakról fogok egy-egy cikket számára küldeni. — Azt is bajosan tudom megfogni, hogy a *Pesti Hírlap*, tehát a Landerer vállalata virágoztatására s így a Landerer, Kossuth s az ügy elleni gaz bánásmódjának jutalmaztatására, miként egyesülhetnek oly egyének, mint Eötvös, Lukács, Trefort, Pulszky.¹

Azon szives és becses ígéretedre, hogy még e nyár folytán, még pedig huzamosb időre fogsz látogatásoddal szerencsétetni, emlékeztet barátod.

(Kemény választát 1844. aug. 7-ről l. *Életrajzok*, 1876. 417. l. 47. sz.)

III.

Kemény Zsigmondnak. Zsibó, 1844. okt. 9.

Kedves Barátom! Aug. 7-iki leveled óta mind várom, mit abban az egyházi tanács elrendezése iránt közleni szívesen ígértél. A küldött könyveket köszönöm; de olvastatásukra még nem értem. Annál, minek kiküldését ígérted, sokkal inkább vártam saját magad idejövételéről ígéretdel teljesültét. Sok tárgy van, miről szeretnék veled szólni s miről talán jó is lenne együtt szólnunk, főként az uniót illetőleg sok beszédem volna veled. Kemény Domokos, ki e tárgyban dolgozott vagy dolgozni fog, felszólított az iránti véleményem közlésére. Én neki nem válaszoltam, mert nem oly könnyű e felől kiegészített véleményt adni; ámbár én az unionak eszközölését, hogyha a nemakarás roppant akadály gondolatban vagy valóban enyészik, nem tartom sem felette nehéznek, sem hosszadalmasnak.

Degenfeldet, ki nem rég itt volt, kértem, tenne az egyházi főtanács mostani nagygyűlésén indítványt, hogy az oskolai bizonyítványok s az egyházi főtanács leveleinek címzetei ezentul magyarul s ne latinul irassanak. Nem tudom, nem felejtette-e ő ezt el?

Mi iránt egy szerzendő nevelőt illetőleg Aug. 2-án írt levelemben

¹ Célzás a különben Kossuth leveléből részletesen ismert esetre, hogy Landerer miként mondatta le Kossuthot a *Pesti Hírlapról*, mely így a centralisták kezébe került. L. Kossuth levelét *Történelmi Lapok*. I. 118. l.

kértelek volt, ezennel ismételem. Élj szerencsésen s ha lehet, látogasd, még pedig, ha lehet, huzamosb időre barátodat.

(Kemény válaszáat 1844. okt. 17-ről l. *Életképek*, 1876. 417. l. 47. sz.)

IV.

Kemény Zsigmondnak. 1844. okt. 19. Zsibó.

F. hó 17-iki szíves leveledet vevém. Szívesen kérek Jósika Miklós-nak azon embere által, ki ezen levelemet viszi, küldd ki a *Mult és Jelennek* mindazon számait, melyekben a kir. tábláról s annak ítéletéről illetlenül szól. Ezen adatokra igen nagy szükségem van. Kijöveteli ígére-tedet köszönöm; de szeretném, ha az nem oly határozatlan volna; hanem azt is megírnád, hogy azt mikorra reménylhetem. Áldjon az ég! Maradok.

(Kemény válaszáat 1844. okt. 25-ről l. *Életképek*, 1876. 417. l. 47. sz.)

V.

B. Wesselényi Kemény Zsigmond bárónak. Zsibó, 1845. jan. 9.

Kedves Barátom! A védegyelet létrejöve; s ezzel oly eszme, mi nagyszerű ugyan, de annyira szükséges és természetes, hogy azon kell csudálkozni, mikint nem hozatott már régen létre. Ez eszme létesülése azonban pártkérdéssé vált; talán azért, mivel most a pártkérdések mindenbe átható s legdiszlibb szakában került szőnyegre, vagy azért hogy zajos lelkesedés vezette azt a teendők sorába. Bármi legyen is oka, s akár lehetett volna máskint, akár nem s legyen hasznos vagy káros a dolognak ily fordulata; az már mindegy, mert azon már túl vagyunk; elég hogy pártkérdés s elég hogy az lévén, megbukása az azt létesítő pártnak lenne bukása s szégyene. A mellett hogy e tárgyat, rozszakarók s fonák fogalmak pártkérdéssé csigázták, nem szünt az meg nemzeti kérdés lenni, sőt még inkább azzá lett; s mint ilyen' sorsa az egész nemzet becsületével van összeolvadva, s veszte temérdek anyagi károk mellett erre sütné szégyenbélyeget. A dolog ily állása felőli teljes meggyőződésemmel képzelheted, mennyire keserített s szomorított azon váratlan hír, hogy a Magyarhonban bárhol is nagy részvétre s a haladás embereinek kivétel nélkül mindenütti pártolására talált védegyelet éppen Kolozsvárt nem pártoltatik. Barátom! a szándék vagy eszközök s lépések felett elméletileg vitatkozni már időntüli; most a kérdés csak az: Erdély fiai elvrokonink által létrehozott s már most kül- és belföld feszült várakozása tárgyává vált ezen ügyet akarják-e pártolni vagy részvétlenségüket az ügy ellenségei mérlegébe súlyul vetvén, annak megbuktatását mozdítani elé; továbbá a nemzeti érdekek s eléhaladás barátai sorából ki akarnak-e lépni s azok közé akarnak-e soroltatni, kik, mert ez ügy a kormánynak nem inye szerinti, attól visszavonulnak; — oda fognának pedig soroltatni; mert a testvérharcban csak a tespedők vagy szolgailag csúszők serge tartja magát a védegyelettől távol; és végtére ott áll a

kérdés, hogy polgári bűn elkövetése nélkül szabad-e ez ügybeni részvétlenség s hidegség által Magyarhon leglelkesebbjeit magunktól elidegeníteni s ezzel s magával az elmaradó vagy félrevonó különválással a két hon egyesülése nagy művének új akadályt, új gátat emelni? Erősen hiszem, hogy Te mindezt így látod s így érzed; azért teljes bizalomra alapul azon sürgető s szíves kérésem, hogy a védegyelet ügye mentől inkább pártolását a lehetőségig eszközöld. Maradok barátod.

(Kemény válaszáat 1845. jan. 19-ről l. *Irodalomtörténeti Közlemények*. 1900. 351. l. és második válaszáat jan. 28-ról u. o. 352. l.)

VI.

B. Wesselényi B. Kemény Zsigmondnak. Zsibó, 1845. jan. 31.

Kedves Barátom! Hosszasan szeretnék írni s azt is kellene tennem; de nem teszem s csak azon kérésemet fejezem ki, hogy igen becses ígéreted szerint jójj hosszabb időre ki, mely alatt majd értekezzünk, vitatkozzunk s szerkesztessünk, hogy hetedhétországról szóljon; elvár barátod.

VII.

Kemény Zsigmondnak. Zsibó, 1845. ápr. 28.

Kedves Barátom! Febr. 20-ra vártalak s azóta minden nap ágyat vettetek s terítettetek számodra. Most veszem végtére tudósításodat, mely jöttödet igéri Máj. 5-ére. Az bármikor történjen, örömet okozand, s mentől hamarább, annál nagyobbat.

Mit Muncsel iránt írsz, kár volt jobbkor nem írnod, mert leveled vételekor az egyezésem Berzenczeyvel s Pásztorral annyira kész volt, hogy még csak az aláírások hiányoztak. Azonban én a dolgot felfüggesztettem, de mivel nékem érdekekben fekszik, hogy Muncselre nézve tisztába jöjjenek s az vagy egyik vagy másik által ki legyen váltva, azért Thurmannétól vég- és elhatározott választ s nyilatkozatot kívánok és várok, még pedig haladék nélkül. — Hogy a Cserey Mihály árvái nevében s számokra történendő kiváltás jogszerű, bizonyos; valamint az is: miszerint kívánatosabb, hogy azok ezen elidegenített jószágoknak valódi birtokába lépjenek, minthogy egy más, szintén közeli rokon s egyenes örökös egy kevés superadditiot kapjon s a jószágot pedig huzamos ideig idegen bírja; mindazáltal azt hiszem, helyességgel a Thurmanné részéről nem lehet s azért nem is fogják kívánni, hogy a Jósika részéről a már kész egyezéstől kevesebb kedvező feltételek mellett és kárral lépjenek vissza s adják Thurmanéknak elsőséget. A Berzenczeyvel vagyis inkább Pásztorrali egyezésem szerint mostantól számított 4, legfeljebb 6 hét alatt Pásztor nekem a zálogsummát s a javítások törvényes becsú szerinti árát fizeti le. Ez reám vagyis Jósikára nézve nagyon fontos, mivel így az egész zálogsummát s javítások becsárát készpénzben s egyszerre adhatván át Pataky Luizának, fel lesz az azzali terhes egyezés és kötelezés alól mentve. A muncseli jószág, melyet Jósika Pataky Lujzától bír s melyet Pásztor átvenni kész, áll:

1-o. A Cserey Miklós által Pataky Dánielnek 837-ben zálogban eladott részből, az ezeni zálogmennység 7000 ft. v.

2-o. Három telekből és egy darab allodizált földből, melyet Pataky Lujza vett bizonyos Ilyés Juliánától zálogba, ez Geréb-successio s a Csereyeknek ehhez is joguk van. Ez van 2000 ft. v. zálogba véve.

3-o. A Pataky Dániel s Lujza által tett javításokból, — mert a Cserey Miklós és Pataky Dániel közti zálogos kötlével szerént minden javítások megfizetendők. Ezek mennek praeliminalis becsú szerént mintegy 2000 frtra v. És így az egész mennyiség 11000 ft. váltó. Ezen összeget Thurmanné annyival örömebben fizetheti, mivel neki senkinek sem kell superadditiot adni, Pásztor pedig Berzenczeynek 1000 frt v. adna. Hogy azonban a jószág ezen az áron sem drága, kétséget nem szenved, mert a számadásból kimutathatom, s bebizonyíthatom, hogy az eddigi rossz gazdaság mellett is a jószágnak a Jósika kezébe jötte óta kerek évi egészen tiszta jövedelme 800 ft v. — tehát 13333 frt 20 krnak adta meg 6 száztóli kamatját. — Pásztor előbb a fenn említett Geréb részt nem akarta átvenni, azt drágálván. Ez azonban nem felette drága, mert a 8 ember közül kettőnek nagy ökrös öröksége van, s általam megkérdeztetve, hogy taxát mit fizetnének: 70 frtot ígértek s azt hiszem, 90-t is megadnának, ezen kívül van a harmadik gyalogszerben szolgáló colonus s egy darab allodizált törökbuzaföld; és így ezen rész is jó részt fedezi a rajta lévő 2000 ft. v. kamatját. Én Pásztorral egyezkedvén, arra teljességgel nem állhattam s nem állottam, hogy ő a Geréb részt át ne vegye; mert így ha a Pataky Lujzától átvett jószágnak egy, habár kisebb része is a Jósika kezében megmaradna, lenne Pataky Lujzának egy kis foganatyúja a Jósikávali s ezt nagyon terhelő egyezése további fenmaradásának követelésére. Ennél fogva azon résznek a többitől elszakasztását vagy elmaradását teljességgel nem engedhetem. Annyival is inkább hajlott s reá állott Pásztor erre, mivel ezt feltételül tettem annak, hogy a javításokat illetőleg bizonyos követelésekkel fel ne lépjen. — Tudni kell ugyanis, hogy, midőn Pataky Dániel a jószágot Csereytől átvette, mindössze csak 80 véka főrő allodium volt, Pataky Dániel pedig az allodiumok mennyiségét annyira szaporította, hogy most az 488 véka főrőjü, mihez még 11 szekeres termő rét is járul, mi előbb teljességgel nem volt. Mindezt méltán lehet javításnak, még pedig nagynak venni. Ezek következésében természetes és helyes kívánságom az, hogy Thurmanné a fennemlített mennyiséget és a mintegy 2000 ft. v.-ót teendő javításokat egészben, még pedig jun. 1-ső napjáig meg- és kifizesse. Kérlek, Barátom, szóljatok te is, Lajos¹ is ez iránt Thurmannéval s tüstént írjátok meg nekem az elhatározó s határozott feleletet. — Máj. 5-re ígéréd idejöttöd, de a feleletet még előbb szeretném tudni, mert a dolog nagyon siető s ezen felelettől függ, hogy nekem is a dologra nézve mit lehessen s kelljen tovább tennem. Ha Máj. 5-én vagy bár azután 1—2 nappal Lajos is eljön, a dolgot egészen s végképen eligazíthatnók. Áldjon az ég! elvár barátod.

¹ Kovács Lajos.

(Wesselényi e levele b. Kemény Zsigmondnak azon, Jósika Miklóshoz intézett levelére vonatkozik, melyet az *Irodalomtört. Közlemények.* 1900. 365 l. közöltem s így annak a levélnek dátuma semmi esetre sem máj., hanem ápr. 5. vagy ápr. valamelyik más napja, melyre Wesselényi ápr. 28-diki levele felelet.)

VIII.

B. Kemény Zsigmondnak. Zsibó. 1845. máj. 15.

Kedves Barátom! Elfelejtém neked megmutatni azt, mit ezennel küldök. Kérek, tudakold meg, hogy ezen nyilatkozat vagy felelet mért nem jelent meg a *Hiradóban*? s eszközöld annak megjelenését. Barátod.

(Közben máj. 5-től Deákkal és Vörösmartyval egy időben Kemény meglátogatta Wesselényit Zsibón, honnan máj. 15-én reggel indultak mindhárman Kolozsvárra. Wesselényi akkor máj. 17-én szintén Pestre jött fel s itt időzött máj. 22-ikétől jun. végéig. Zsibóra jun. 29-én érkezett vissza.)

IX.

B. Wesselényi B. Kemény Zsigmondnak. Zsibó, 1845. jul. 1.

Kedves Barátom! Tegnapelőtt érkezénk ide a druzsámmal (b. Jósika Miklós) együtt. — Ő küldi neked az Eötvös levelét. Igéreted szerint elvárunk. Ezen levelet az udvarhelyi igen becsületes haszonbérő neje viszi, ő maga szekerevel s lovaival van s ez alkalmat használhatnád a kijövetelre. Áldjon az Ég! Maradok.

(Kemény válaszát 1845. jul. 3-ikáról l. *Irodalomtört. Közl.* 1900. 354. l.)

X.

Kemény Zsigmondnak. Zsibó 1845. okt. 10.

Kedves Barátom! Leérkezésünk óta mind várunk Jósikával együtt. De sem nem jösz, sem nem irsz. Az urbérről cikkem átdolgozását is, mint emlékezhetsz, idejöttödre halasztottuk s attól függesztettük fel. Ennek pedig jó lett volna eddig már megjelenni; és hogy lehessen valami hatását remélni, meg kellene most közelebbről jelennie, mivel a közhit szerint, még ez évben meg fog az országgyűlés nyílni. Épen az országgyűlés ezen megnyílása egyébiránt is nagyon kívánatosá teszi előttem veled több tárgyak iránt értekezhetni. Intézd dolgaidat úgy, hogy jöhess ide. — Ha tudósítz kijöttöd *bizonyos* határidejéről, akkorra szívesen küldenék be szekeret s lovat, hogy ne kellessen még alkalomkeresséssel bajlódnod. Jósika szívesen köszönt s elvár, valamint barátod W.

(Kemény válaszát 1845. nov. 7-ről l. *Irodalomtört. Közl.* 1900. 355. l.)

XI.

Kemény Zsigmondnak. Zsibó, 1845. nov. 27.

Kedves Barátom! Sajnálandó, hogy a kapufélfától, azaz a más-világra vezető kapu félfájától, t. i. doctorodtól nem vevén búcsut, távoztál Kolozsvárról; de még sajnálandóbb, hogy most is vörös s ki tudja, mi minden színű kotyfalékok állanak körülted, mint sok sínlődés bizto-

sítói. Bár Rhédey bocsátott volna ide ki, itt okosabb orvos és gyógy mód által csakhamar helyreállítva, hiszem, hogy most nem szenvednél. Mihelyest képes leszesz utazni, siess ide, — itt kitataroztatandó. Jósika f. hó 15-én hagyta el. Az ő távozta után e hely rád nézve kevesebbé lesz érdekes, azonban az együtti dolgozásunk jobban folyand; mert időd s kénytelenségből talán kedved is több leend az urbér s több más száraz értekezésekre s dolgozásokra.

Urbéri cikkemet e napokban ujra átnézem. Ha abból valamit különszakítva közrebocsátandónak találok, — talán felküldöm Pestre Eötvösnek. A *Hirlapnak* genezisést nem helyeslem, irányát is több tekintetben hibáztatom; azonban már annyit zsebeltem ellene, s annyira expectoráltam magam e tárgyban, hogy már nem lenne következetlenség, ha használnám e lapot valaminek közrebocsátására, miután elveimmel csak annyira megegyező lap sincs, mint ez.

Mindazáltal jobb lenne, ha az urbért illetőleg javallatod szerint együtt dolgoznánk valamit. Ennek tehetésére kéri s várja idejöttödöt barátod . . .

(Kemény e levélre nem válaszolt csak 1846. márcz. 14-én. L. *Irodalom-tört. Közl.* 1900. 356. l.)

XII.

Kemény Zsigmondnak. Zsibó, 1845. decz. 31.

.-ki¹ leveledre m. hó 27. válaszoltam. Hogy akkori ígéreted mellett sem jövél mindedig ide, nyugtalanítana, folytonos betegeskedésedet gyaníttatván. Azonban miután eléggé tudom, hogy jó egészség mellett is óról óra mult jövetelről ígéreted teljesítése: reményem — mit szívből ohajtok is — hogy nem betegeség tartóztat. Igaz, hallottam azon hírt is, mikint még mind betegeskedsz s magadat joddal gyógyíttatod. E két hír elsője felől is merek kétkedni; mivel a másodikat teljességgel nem hihetem. Sokkal józanabb eszűnek hiszlek ugyanis, mintsem feltehetném rólad, hogy azon veszélyes bánásmód alá adtat volna magadat s azon testdúló méreggel élnél.

Nagyon beszélnek az országgyűlés mentől előbbi megnyílasát. Beh jó lenne, ha a tárgyak és teendők felett többen s mentől többet értekeződnének s értekeződnének. — Urbért illető dolgozatunknak is most lenne ideje. Olvastad-e a *Jelenkorban* Az alkotandó erdélyi urbér elősajgása cz. cikket? Gonosz és káros egy cikk. Szükséges lenne erre felelni, még pedig többeknek; s ezt azért, hogy kitünjen, mily közönséges botránkozást szül minden jóknál az urbér elleni felszólalás; és hogy ezen különben csinosan írt s bizonyosan soknak tetszendő cikknek mind sejtett, mind nyilvános fonákságai, igaztalanságai több oldalról kitüntetessenek; ha lesznek többen, kik czáfolandják s ha több ily czáfolatnak közelebb leendő megjelenéséről biztosíttatom, én is írok ellene egy cikket.²

¹ Az 1845. nov. 7-iki levélre.

² E cikkről l. *Kossuth és Wesselényi s az urbér értekezésemet a Századokban.* 1901. évf.

Ismétlem minapi levelembeni kérésemet, hogy t. i. hagyj fel az allopathák senyvesztő gyógymódjokkal s ha van, vagy mihelyt lesz annyi erőd, hogy ide utazhass, jöjj s add már is általok megrongáld testedet az én doctorom kezébe.¹

Fogtad eddig hallani, hogy nőm van s fiam van. Ajánlom őket szívességedbe. Maradok barátod.²

(Kemény e levélre sohasem válaszolt s 1846. márcz. 14-iki válaszában sem említi. Ebből világos, hogy nem is kapta meg, mert különben Wesselényinek nősüléséhez és rá kevéssel első fia születéséhez bizonyosan gratulált volna. L. erről Wesselényi következő levelét.)

XIII.

B. Kemény Zsigmondnak. Zsibó, 1846. márcz. 29.

Kedves Barátom! Közelebbi posta hozá f. hó 14-iki leveledet. Nagyon érdekele annak tartalma s hosszas választ írnék arra, ha nem bíznám ide jöttödről ígéretedben. E bizalom mutatja, hogy minő kimeríthetlen szavad iránti hiedelem; mert hányszor ígérted, hogy jössz, menyiszer és mennyit vártalak: s imhol, még mind csak a reménnyel vagyok.

Ma vevém Kováts Lajosnak levelét, melyben írja, veled fontos dolgok iránt kellene beszélnie s kér, írnék én is neked s igyekezzek téged arra kérni, hogy mentől előbb jöjj, mit hogy ezennel igen örömet tesztek, természetes. Nem tudom, írt-e neked Kováts mostani nézetei felől; ha írt, kérlek, ne ítéld se felőle, se azon tárgyak felől, melyekről ő ír, sem jót, sem rosszat, mindaddig, míg vele azokról s mi együtt nem beszélünk. Ő a Tiszavölgyi küldöttség tagjakint volt Pesten s írja, miszerint tudni fogom a hírlapokból, hogy neki mily szerep jutott; de én ezt nem tudom. Talán a *Jelenkorban* van; én pedig ezt nem olvasom. Pesten ő — mint leveléből gyanítom — sokat volt s szólt Széchenyivel. Azóta a *Jelenkorba* ír. Pestről Bécsbe ment s nagyon el van bájolva az Apponyi kormány nagy tehetsége, erélye s jó szándéka felől. Adja Isten, hogy jobban látott legyen, mint én, ki azt hiszem látni, hogy őt ott mystificálták.

Ha lehet, jöjj még e hó 15-dike előtt. Nőm igen szívesen köszönt, ohajtva vár barátod.

NB. Leveledből nem látom, hogy Decz. 11-én írt leveletem vetted-e? Azt postán küldtettem Kapudra per Enyed. Szász Károlyt, remélem, gyakran látod; mondd neki, kérlek, igen szíves köszöntésemet és azt, miszerint kérem: tudósítson, nem tud-e professorságra alkalmas egyént, mert Zilahon az odavaló pap, Fogarasi, ki tanárnak volt választva, lemondván, azon szék megürült. Ő philosophiát, litteraturát s német nyelvet tanított. Ugy-e, hogy nem kevés egy embernek?

(Wesselényi jegyzete: E levelet Nagy Lázár vitte Kolozsvárra, hogy azt Kapudra küldje.)

¹ Wesselényi t. i. teljesen a homeopathia híve volt s maga és családja mellett állandón egy dr. Stapf nevű homeopathát tartott, kit neki Attomyr híres pozsonyi orvos ajánlt.

² B. Wesselényi Lux Annát vette nőül s fia, Miklós, 1845. decz. 14-én született Zsibón.

(Erre Kemény már nem válaszolt, hanem, a mint ígérte, 1846. ápr. 15-re csakugyan Zsibóra ment s ott időzött egy húzamban jul. 30-ig, midőn d. u. 1 órákor Drágba ment s jul. 31-én reggel váltott lovakon Kolozsvárra tért vissza; onnan pedig Pestre jött fel. Drágból néhány sort írt Wesselényinek datum nélkül, melyeket közöltem *Irodalomtört.* *Közl.* 1900. 365. lapon, még akkor kelet meghatározása nélkül, mely e szerint: 1845. jul. 31-ike. Kemény ez alkalommal Wesselényitől levelet hozott Pestre Kossuthnak, Stuller Ferencznek, Lukács Móricznak, gr. Teleki Lászlónak. Kemény e hirteleni elutazásának oka volt, hogy szept. 10-ikére kihirdették az erdélyi országgyűlést s ő jövője felől, mint márcz. 14-iki leveléből látható, Eötvösökkel kívánt értekezni, egyszersmind regényei ügyét elgázitni s aztán a követválasztásokra vissza akart megint térni, hogy magát követte választassa, mint eredeti terve volt. Épen ez időben töftént az, hogy az időközben teljesen Széchenyihez csatlakozott Kovács Lajos meg akarta nyerni Keményt a Széchenyi által alapítani szándékolt *Független* cz. hírlap szerkesztőjévé; de Kemény megmaradt az ellenzék hívének s a *Pesti Hírlap*-hoz kívánt csatlakozni. E végett csakugyan járt Pesten 1846. aug.-ban s noha egyelőre terve csak az volt, hogy pár napig marad fenn, valósággal aug. végeig ült Pesten s csak szept. 1-sejére írt vissza Zsibóra, hozván Wesselényinek több rossz hír mellett a keresk. társaság ingadozásáról való hírt. Ekkor Kemény már lemondott volt Erdélyre vonatkozó terveiről s így képviselőnek sem igyekezett magát megválasztatni; hanem télire a *Pesti Hírlap*-hoz szegődött, hová azonban különböző bajok miatt csak 1847. febr. második felében jött fel. A szept.–decz. hónapokat még Zsibón töltötte, mialatt állandón dolgozott *Gyulai Pál* regényén, a Wesselényi nem csekély boszúságára.)

XIII.

B. Wesselényi Ferencznek. Zsibó, 1846. decz. 31.

E szekeret küldöm, mert Kemény Zsigával úgy egyeztünk, hogy az alkalom benn legyen kedden, melylyel ő ki fog jönni. Én azt hiszem, hogyha ő elment Kolozsvárról, oda nem jött vissza s ha vissza is jött, reá nem ér a kijövetelre.

E levélben küldte el a következő levelet B. Keménynek:

B. Kemény Zsigmondnak. Zsibó, 1846. decz. 31.

Édes Zsigám! Ezen levelet neked inkább azon hiedelemben írom, hogy még nem mentél el Kolozsvárról, mintsem abban, hogy már vissza-jöttél volna. Akárhogy van, óhajtom, hogy e levél téged frissen kapjon s ugyan úgy hozzon ez alkalom is ki. Kolozsvárt a köszöntendőket köszöntöm s nőm szíves üdvözetét neked jelentem. Áldjon az ég! Elvár barátod.

(Valóban Kemény ez alkalommal nem ment ki Zsibóra. Ekkori időzéséről l. levelét Wesselényihez: Szászváros, 1847. febr. 9. *Tört. Lapok*. III. 529. l. E levélben ígéri ugyan, hogy Zsibónak kerülve jön Pestre; de Zsibói útja elmaradt s már februárban egyenesen Pestre jött fel.)

XV.

B. Kemény Zsigmondnak Pestre. Zsibóról, 1847. ápr. 12.

Édes 'Sigám! Tudom, hogy Pesten vagy, de nem leveledből, mert ilyforma valami a Szászvárosról február 16-án jött soraid óta kezembe nem került.

Az erdélyi dolgokra nézve van egy lépés, melyet nekünk erdélyi birtokosoknak, mint egyéneknek tennünk, becsületünk, az emberiség s magunk iránti kötelesség parancsolja. Ez iránti nézeteimet néhány kolozsvári barátinkkal közöltem. — Ide zárom az e tárgyban írt levelek egyikének másolatát. Nem kétlem, hogy nézeteimben jó részt fogsz osztani, s azt sem, hogy illőnek és szükségesnek ismerendvén, a szerint fogsz tenni is. Nagyon kérem e tárgyat illető, nem szokásod szerinti, hanem mentől hamarábbi válaszodat.

A mult havi ellenzéki értekeződések folyamáról s részleteiről mitsem tudok. Egyedül Teleki László volt oly jó, — miért Isten áldja meg — mikép általánosságban írt nékem az eredmény felől s a készült iratot nékem megküldötte. Hej, be szeretnék veled a pesti dolgokról is személyesen és sokat-sokat szólni. Most látnám, hogy volna-e kedved s tudnád-e Kováts Lajost menteni; — s ha ezt tudnád s ha csak picziny sikerrel is képes lennél tenni: ugy nem tudnám barátságod vagy ügyvédi ügyességéd óriás voltát kellene-e inkább csudálnom?

Közölnöm kell veled egy levelemet, vagy is inkább óhajtasomat. Ez iránt is most közelebről már néhányaknak írtam. Ide mellékelem ezen levelek egyikének is (a Pulszkyknak szólónak) másolatát. Ird meg, kérlek, véleményedet e dolog felől, s vedd azt méltó pártolásod alá.

A *Pesti Hírlap* néhány cikkeiben valának most nem régiben a követi utasításokról oly nézetek, melyekre szeretnék s szándékozom is felelni, de nem tudom, rá fogok-e érni. Ha igen, nektek fogom felkűldeni, mert épen nem ugy fogok mint ellenség, vagy csak ellenfél is felépni, hanem mint eszmecserét s némi — gondolatom szerint — keserű fallaciák tisztába hozatalát ohajtó. Közelebről többet.

Nóm igen szívesen köszönt. A napokban kis vendégecskét várunk, derék kis Miklósunk öcscsét vagy hugát. Áldjon az ég, barátod.

(Keménynek egy levele, melyben részletesen elbeszéli Pestre jövetelét, ugyan-e napról kelt Pestről. L. *Tört. Lapok*. III. 545. 1. Kemény Wesselényinek e levélére máj. 10-én felelt. L. *Erdélyi Múzeum*. 1899. 660. 1)

I-ső melléklet a XV. levélhez.

Wesselényinek idős b. Bethlen Jánoshoz írt leveléből, 1847. ápr. 9.

»Országgyűléstök ferde iránya, gonosz szelleme s eddigi borzasztó eredményei felől hosszasan nem írok: az egész alól van minden criticán; s szinte új kitételeket kellene találni annak méltó jellemzésére. — A dolog jelen állását s azt vévén fel, mi még történhetik s hihetőn történni fog: azt hiszem, van egy lépés, minek megtételével nemzeti és saját becsületünknek, elkünk nyugalmának s bőrünk biztosítására egyenlőn tartozunk. És ez az, hogy sokan vagy legalább nem felette kevesen, elhatározottan nyilatkozzunk az iránt, miszerint bármilyen legyen is az országgyűlési eredmény, mi semmit, mi — a parasztságnak eddigi állását vévén fel, — neki rövidséget okozna s helyzetét terhesítené, nemcsak nem ohajtunk, sőt ilyesminek jószágainkban létrejöttét elő nem mozdítjuk, abban részt nem veszünk; — ellenben embereinkkeli szabad egyezkedés

utján nekik oly állást s velüki oly viszonyt igyekezendünk létrehozni, mely reájok nézve az eddiginél nemcsak nem rosszabb, de a mennyire lehet, jobb legyen: a mely őket tartozásaik teljesítésére s adójuk fizetésére mentől alkalmasabbakká tegye és a mely legalább a magyarhoni urbéres helyzetét — mennyire azt az itteni körülmények engedik, megközelítse. E nyilatkozatot nem országgyűlés előtt vagy annak benyújtva kell természetesen tenni, hanem socialis uton. Kik ebbe beleegyeznek, s az errőli programmot, magokat kötelezve, aláírjuk, hatalmazzanak fel kilencz vagy tizenöt egyént magok közül arra, hogy a létesítendő viszony és helyzet minőségét s létesítése módját kidolgozzák, melyet azután kiki maga jószágában kövessen.

Ez közvetlen üdvös eredménye mellett közvetve is igen üdvös hatást gyakorolna. Az allódizálók s robottális plus-macherek közül azt hiszem sokan esnének gondolkozóba, s átlátnák vagy legalább sejdíteni kezdenék, hogy minő kényes dolog lesz behozni s minő bajos fentartani az ő paraszterhelő rendszeröket, midőn több s azok közt tekintélyes személyeknek s nagyobb birtokosoknak embereik sokkal kedvezőbb helyzetbe tétettek. Ez azt hiszem, odafenn is nagy benyomást tenne. — Mindezekre nézve a mondottaknak nemcsak hasznos, sőt szükséges voltáról annyira meg vagyok győződve, miszerint ezennel felszólítalak, valamint több elv- és szivrokonimat, kikhez szinte ezeket írom: szerkezzetek a fennírt értelem s nézetek szerinti egy programmot, melyet mentől többen aláírassunk s írjunk.

Nézetem szerint ezen egész dolognak korántsem kell egyesületi szint adni; a teendőt kiki közülünk, mint egyén teendi. Hogy pedig egyénnek hatalmában áll, s van joga jószágait s embereiveli viszonyait főként embereiveli egyezkedés következtében s azokat a fennállónál kedvezőbb állapotra emelve — rendezni s szabályozni: azt csakugyan kétségbe senki sem hozandja. Országos ülésben és nyilván kimondatott ez a másik fél által, miszerint, ha épen tetszik, szabadságában áll a földesurnak annyit adni, vagy annyit hagyni földjeiből urbérese kezében, bármi kevés szolgálat vagy taxáért, mennyit akar.

A létesítendő urbéri helyzet s viszonynak alapja természetesen a statusquo legyen s ahöz mérsékeltebbé a lehető legigazságosabb menynyiségre szabandó tartozás.

Tagosítás s legelő-elkülönítés compossessoratusban kétségen kívül csak az abban mind megegyező birtokosok által létesíthetetik. Én a kidolgozandók s általam pontosan követendők kidolgozására ezennel kérem és felhatalmazom rajtad kívül B. Kemény Dénest, Kemény Domokost, Weér Farkast, Teleki Domokost, Kabós Dánielt, ifj. Bethlen Jánost, Zeyk Józsefet, ifj. Zeyk Károlyt. Szívesen kérlek, tedd meg mentől előbb s elhatározott nyilatkozatodat az iránt, hogy a mondottakat helyesled-e, s részt veendz e létesítésökben? A dolog nem olyan, mit jó lenne halasztani; mert annak kivált erkölcsi s közvetett hatása épen most, az urbéri tárgynak még függőben léte alatt lehetne nagy s talán eldöntő. Bár minden tekintetben kívánatos lenne, hogy mentől többen vegyünk e dologban részt, azért mégis, hacsak kevesen lennének is, kik magokat arra

elhatároznák, e keveseknek is lehet s kell azt tenniök. Én részemről kijelentem, hogyha nagyon kevesen találkoznának is, ha csak huszad, tized vagy másodmagammal, avagy egyesegyedül maradnék is, mégis megtenném. Ettől azonban legkisebnyire sem tartok s ez már sem lehet; mert azon három birtokos közül, kikkel e tárgyat nemcsak mint nézetet, hanem mint létesítendő dolgot közöltem s az iránt megkérdeztem, mind a három késznek nyilatkozott.¹

Már egy más tárgyról. Hallottad talán, hogy nőm várandó. A leendő kis polgárt vagy polgárnőt s benne minket, szüleit, azzal akarom szerencsétetni, s megtisztelni, hogy keresztapjai legyenek azok, kik nemzetünk becsületére s az emberiség és igazság szent ügye mellett küzdvén, elnyomott szegény parasztságunk felsegállításán s az ő és a mi sorsunk biztosításán leginkább igyekeztek. Ezen — fájdalom — kevés lelkeseeknek valál te egyike. Azért kérlek, engedd, hogy nevedet, mint születendő gyermekem keresztapját, a keresztségi könyvbe beirathassam.«

II-ik melléklet a XV-ik levélhez.

Wesselényi Pulszky Ferencznek. Zsibó, 1847. ápr. 8.

Kedves Barátom! A »von der Eipel« igen derék czikkedért (mert hogy te és nem más írta, egy pillanatig se kétkedtem) szerettelek volna megölelni. Azonban Erdélyt s annak mostani urbéri vajadásait tekintve, pálczát törse az ugynevezett ellenzék felett is, mely azt valóban nem érdemli. Ezért felelni akartam s akarok még most is neked. Fogok-e arra érkezni vagy nem, még nem tudom; mert mostanában sok aprólékos ugyan, de mellőzhetlen foglalatosságim vagynak. Ezuttal egy eszmémet akarom veled közleni, mi iránt ohajtom s kérem véleményedet s ha az kedvező leendne, résztvevő pártolásodat. Szintoly illőnek mint hasznosnak látnék egy munkát, melynek foglalatja lenne: az europaszertei parasztság története. Azonban ez szintoly terjedelmes, mint sok időt s nagy fáradságot igénylő munka lenne; azért időt kellene kidolgozására engedni s jó jutalmat tenni. De másfelől siető lenne, hogy mentől előbb legyen valami nem hosszú s nem felette tudományos alaku s nem felette száraz, sőt népszerű munka, melyből láthatnák honosink az örökváltság által mikint bontakozódtak ki minden népek az urbéri nyomasztó s ingatag viszonyokból. Ezen tekintetekből czélszerűnek látnám: 1. hogy a tudóstársaság dolgoztatna egy munkát, melynek tárgya lenne egyszerűl honunk parasztságának rövid története, másfelől az örökváltságnak mindazon módjai, melyek Európa különféle tartományaiban a földesur és jobbágy közti viszonyok végelintezésére s illetőleg megszüntetésére használtattak; — 2. aláírás utján 4—500 aranyat szerezni össze, s azt jutalomul tűzni ki egy, az egész európai parasztság történetét magába foglaló terjedelmesebb, akár magyar, akár német, francia, angol vagy olasz nyelven irandó munkára. Egy ily jutalom s azon felül a munká-

¹ Erről s az erdélyi urberről l. *Kossuth és Wesselényi s az erdélyi urbér értekezésemet a Századok* 1901. folyamában.

nak az író tulajdonává hagyása megérdemelné az arra fordítandó időt s fáradságot. Kélek, írd meg ez iránti véleményedet. Nőm szívesen köszönt. Részemről jelentsd kérlek, nődek, ha ismeretlenül is, tiszteletemet. Áldjon az ég, barátod.¹

U. i. Még egyet. Pagette, kit derék munkája után bizonyosan jól ismersz, Erdélyben még nem indigena. A mult országgyűlés ajánlotta; de fenn nem confirmálták. Nagyon illő lenne őt Magyarhon részéről honosítani. Hogy ő Erdélyben birtokos, tudod. Neje, a lelkes Wesselényi Polyxena után Magyarhonban is van vagy lesz jószága. Magyarul már jól beszél. Kérlek, vedd ügyét pártfogásod alá s eszközölj Nógrádból, Sárosból vagy a hol még teheted, a jövő országgyűlésre mellettei utasításokat.

XVI.

B. Kemény Zsigmondnak Pestre. Zsibó, 1847. máj. 10.

Édes Zsigám! Sajnálva, boszorkodva, de mindenesetre legőszintébb részvétellel hallám leveledből kedvetlen uti viszontagságaidat s Pesteni betegeskedésedet. Adja Isten, hogy eddig mind a kettőt kiépülte legyen.

Reméllem, vetted m. h. 12-én írt leveletem. Nagyon ohajtom arra válaszodat venni. Kérlek, ne késsél vele.

Az itt általunk, erdélyi földesurakul teendőket illető javallatom iránt nagy részvétellel s helybenhagyólag nyilatkoztak eddigelé Zeykék, Weér Farkas, Teleki Domokos, öreg s ifju Bethlen János.

Nem tudom, írtam-e vagy csak akartam írni utóbbi levelemben, mikép De Gerando felszólított engem, adnék neki az Erdély utóbbi évekbeni eseményeiről adatokat s felvilágosításokat; mert — a mint talán tudni fogod — ő Erdély közelebb mult történetét dolgozza s adandja ki francziául. Ez igen érdekes s részünkről hálát s minden lehető segédet érdemlő vállalat. Én őt hozzád s Teleki Laczihoz utasítottam. Nálatoknál bizonyosan senki sem tudja jobban a honnak állását, s régibb és újabb eseményeit, jelesen az 1834 ótai dolgokat ti nálamnál sokkal jobban tudjátok. Kérlek, adj neki jó adatokat s felvilágosításokat, s kérlek, kérdd meg erre Teleki Laczit is; mert lehet, hogy neki is csak akartam ez iránt írni.

Az erdélyi országgyűlés eddigi irányában folydogál. Mostanig tett határozataihoz nagyon méltó az, mit nem régiben hozott, miszerint az urbéresektől telkeiket s állományaikat saját földesuraik is megvehetik. Mint a méh még burjánból s mérges növényből is tud mézet szívni: ugy képesek azon jó urak mézet, de csak saját számukrait gyűjteni abból is, mi épen nem a földesur, hanem az urbéres kedvéért létesült Magyarhonban.

Nagyon köszönöm a martiusi összejövettel felől közlött részleteket. Csakis töled kaptam ilyeket. Még Batthyányi Lajostól sem vettem a programot s a gyűlés határozatai közlését, pedig — mint hallom —

¹ Ugyanerről I. szintén id. értekezésemet.

ezt sokaknak megküldötte s mint hallom, én választottság tagjának is vagyok kinevezve.

Többet írnék, de most nem lehet: nőnnél mutatkoznak rég várt s remélt szabadulásának jelenségei. Adja Isten, hogy te épen azon édeskeserű várakozást s fojtó aggodalmat érezd, milyen engem környékez most kedves, jó nőm mellett. Ő téged szívesen köszönt. Áldjon az Ég!

XVII.

B. Kemény Sigónak Pestre. Zsibó, 1847. máj. 13.

Édes 'Sigóm! Egy pár levelemre vagy adósom; azért s mivel sietek, csak egy pár sort: Jó nőm tegnapelőtt éjjel szüle egy kis fiut. Adja Isten, hogy igaz ember s jó polgár legyen belőle. Ezennel nőmmel együtt keresztapának hívlak. Többedmagaddal leszesz, Erdélyből az urbér hű pártolói lesznek pajtásaid. Irj mentől előbb. Éljen boldogul, barátod.

XVIII.

Kemény Zsigmondnak Pestre. Zsibó, 1847. jun. 14.

Máj. 13-iki levelemet nem tudom, kaptad-e? Én a te ugyanazon hó 10-dikén költ leveledet azon hó 18-án vettem. Válaszom több okokból késett. Első s mindenekfeletti, hogy mindjárt a következő nap a kis Miklósunk igen terhes és veszélyes beteg lett. A homeopathia csakugyan megmenté. Később feles vendégeim voltak, s még később nőm lett roszul. Ő ugyan most is roszul, sőt rosszabbul van, de mivel épen e miatt látom, hogy nem fogom most hamarjában teljesíthetni azt, mitől a nekedi írást függesztettem volt fel: azért csak irok neked, habár röviden is. Egy pár hírlapi czikk volt az, mit, mielőtt neked írnék, meg akartam írni; de ez most nem lehet. Az egyik czikk már kész volt, midőn a fennemlített akadályok közbejöttek; de közbejötték a te eszmetöredékeid a korteskedés és ellenszerei körül. Bevárom már ezeknek befejezését; mert összefüggésben vannak azzal, mi felől én akarok írni. Az én cikkeimre ugyanis a *Hírlap* 834, 838 és 842-dik számaiban lévő vezérczikkek adták s adják a tárgyat. Ott az utasításadhatás van megtámadva, — mi gondolatom szerint a törvényhatósági rendszer lényegét s következőleg azon alapuló alkotmányunkat támadja meg. Valamint azt, t. i. az utasításadást megtámadni, ugy védeni sem lehet a korteskedés megemlé-tése nélkül; azért az én cikkeim is főként e körül fognak forogni. E miatt be kell várom, hogy főkép az ellenszerekről mit mondansz te is. Eddig még csak hatot olvastam cikkeid közül. Sok jó van bennök. A célzat s minden benne lévő elv jó; de megbocsáss, hogy véleményemet nyilván kimondom — nekem úgy tetszik, hogy ezen cikkeken, kivált helyenkint, nagyon is látszik, hogy beteg voltál. Sötét kedély, helyenkint nehéz, szinte Teleky Domokos-féle érthetlen stil, epesség s olykori furcsálkodás oly dolgok felett, miket profanálni vagy nem illő vagy nem helyes. Ugy-e, édes Zsigám, nem haragszol őszinteségemért? Én azt hiszem, hogyha barát tartozik barátját olyakra, miket ő hibáknak tart, figyelmeztetni: ugy ez író barátjának kettős kötelessége. Azon-

ban nemcsak szorosb értelemben barát, sőt jó ismerős is jobban teszen, sőt csakis úgy teszen jól, ha figyelmeztetői s hibáztatói fellépésének teréül nem a sajtót, hanem a barátságos beszélgetést vagy írást választja. Es ez azért is jó s szükséges, mivel az összecserélni s összezavarni annyira hajlandó közönség azt, ha *A* *B*-t styljéért vagy egyes állításaiért hibáztatja, könnyen arra magyarázza, hogy *A* más elvű, más irányu mint *B*.

Korteskedést illetőleg irtam volt valamit a *Pesti Hirlapba* 1843-ban (256, 257, 258, 259, 260, 261 számokban) *Nemzeti körállapot* cím alatt. Lehet, hogy ezen czikkeket csak nagyon futólag vagy nem is olvastad; mert hiszen nekünk (talán kivétel nélkül mondhatni) sajtáságunk, hogy körömkopásig írunk, de azt, mit más ír, nem olvassuk. Így van, hogy én is csak résziben olvastam azt, mit Te egy pár év előtt a korteskedés felől írtál; s mégis iránta egész veszekeedésig vitatkoztam mult évben veled. Azonban ha olvastad is említett czikkeimet, kérlek, olvasd meg most azokat még egyszer. Én azt hiszem, kár volt azokat akkor is, azóta is több figyelemre nem méltatni.

Sok dolgom, még inkább pedig szegény nőm rosszulléte akadályoz, hogy ezuttal többet írjak. Pedig erdélyi orszgy.-ről, terveinkről és sok mindenről nem lapokat, de íveket szeretnék neked írni. Mihelyt a körülmények engedik, többet s bőven irandok.

Nőm téged igen szívesen köszönt. Tegnap nagy főfájdalmak közt s igen lázas állapotban volt; de most jobban van, csakhogy félünk: a láznak holnap ujra leendő megjelenésétől.

A két kis fiu most jól van. A te keresztfiadnak neve Béla, Pál.

Az Isora nevű televér kanczára (melynek igen szép méncsikkaja lett) a sorsjegyek elkelték. Mihelyt az ezekérti pénz egybegyűl, — de előbb nem — fog a kihúzás megtörténni. Te a magad és öcséd nevére vett sorsjegyéért kellett 50 pgftot, kérlek, fizess le Wodianernél vagy fizetess meg öcséd által Kolosvárt ifj. Bethlen Jánosnál. De kérlek, késedelem nélkül; mert mint mondám, a kihúzás, mire a részvényesek mind nagyon várnak, csak a pénz begyűlése után fog történni.¹

A Teleki Lászlóval való idejöttöd felől tett ígéreted szép, csak-hogy ne épen olyan, különben igen derék, nagyon is szavát bevehető, de ubicatiojokat illetőleg felette mulékony tervű két urtól jőne. De hát miként áll ünnepélyesen tett azon ígéretedre nézve, miszerint minden évben nőm nevenapját, t. i. a jul. 26-dikát nálunk töltöd? — Doctor, Molnár, a fiúk, Mühlenbruck, — kit még mind lél a hideg — köszöntenek, tisztelnek. Éljj boldogul! barátod.

(E levélre, mint W. következő levele mutatja, Kemény válaszolt; de ez ma még ismeretlen.)

Közli: FERENCZI ZOLTÁN.

¹ E lovat 20 drb 50 frtos sorsjeggyel Wesselényi a Kossuth javára sorsolta ki, midőn Szabó Pál megszökött s Kossuth vagyona is jórészt elveszett. Utóbb a pénzt Kossuth nagyobbik fiának adta, ki neki keresztfia volt.